

Silkebånd på Museum Amager - et vindue til Europa

Formål

Med dette projekt ønsker vi at skabe ny viden om en af de største samlinger af egnsdragter i Danmark og den stort set ubelyste historie om dansk produktion og forbrug af silkebånd. Med udgangspunkt i Museum Amagers samling af silkebånd vil projektet belyse den stigende globalisering, der slog igennem fra 1700-tallet og de teknologiske landvindinger, der fandt sted inden for den europæiske tekstilindustri i det følgende århundrede. Desuden vil projektet undersøge hvordan masseproducerede genstande, som silkebånd, fik ny betydning i et lokalsamfund som Amager, samt hvordan nye varer blev en integreret del af amagerdragten og den lokale selvforståelse.

Silkebåndene i Museum Amagers samling tæller mere end 400 bånd, der repræsenterer et udsnit af den omfattende og varierede produktion af silkebånd i Europa, der blomstrede fra midten af 1700-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet. Båndenes datering og oprindelsessted er imidlertid uklar, og det har indtil videre kun været muligt at angive meget omtrentlige dateringer for en mindre del af samlingen baseret på æstetiske og teknologiske faktorer.¹ Gennem en systematisk teknisk analyse af hele samlingen og komparative studier i udenlandske samlinger, vil projektet skabe ny viden om en væsentlig dansk tekstilsamling og dens historie i et europæisk perspektiv.

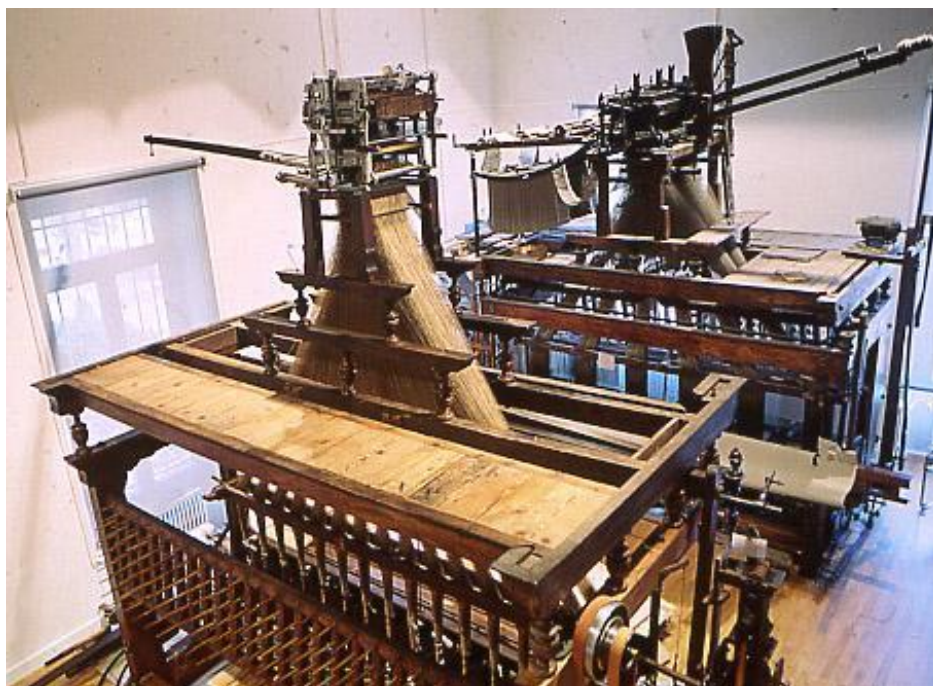
Projektet gennemføres af Center for Tekstilforskning (CTR) i samarbejde med Museum Amager og projektet vil blive huset på CTR, Saxo-instituttet, Københavns Universitet. Materiale til analyser såsom trådtællere og Dino-Lites (digitale mikroskoper) findes på CTR's tekniske og eksperimentelle laboratorium TexLab, der vil danne ramme om projektet. Projektet vil løbe over ét år og fordele sig over tre dele: 1. registrering, teknisk analyse og digitalisering, 2. historisk baggrund og komparative studier, og 3. publikation bestående af katalog over silkebånd fra Museum Amager og kulturhistorisk gennemgang.

Vi søger derfor *Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond* om **216.706,25 kr.** til at gennemføre projektets første del. Beløbet omfatter lønninger til to akademiske medarbejdere, en museumsinspektør og en studentermedhjælper i tre måneder, samt husning og administrationsomkostninger i forbindelse med ansættelserne. Derudover er der en medfinansiering på 62.999,5 kr. fra Termplus og Museum Amager, der omfatter løn til PI og delvis løn til museumsinspektør i perioden.

¹ Grymer-Hansen: 2021

Historisk baggrund

Den danske silkebåndproduktion begyndte i 1730'erne, men nåede først et større niveau 20 år senere med Joh. Gerh. Aschoffs fabrik, der var aktiv fra 1753, og Pullich og Tschudis fabrik, der blev grundlagt i 1758 og fra 1782 alene ejedes af Pullich. I 1850 blev der produceret silkebånd flere steder i Danmark, men kun Pullichs fabrik nævnes at være fuldt udstyret.² Dette indikerer, at silkebånd stadigvæk primært blev importeret til landet i midten af det 19. århundrede. I slutningen af 1800-tallet synes silkebåndproduktionen at stige markant, særligt i København, hvor flere handelsfolk også engagerer sig i produktionen, som f.eks. Rudolph Christensen, hvis lejlighed er blevet til 'Klunkehjemmet' under Nationalmuseet. I begyndelsen af 1900-tallet synes produktionen af silkebånd at aftage, og silkebånd glider ligeledes ud af brug i egnsdragter, således også på Amager, hvor en ny festdragt i silke, inspireret af borgerskabets mode, gjorde sit indtog.³ Silkebåndproduktionen får i løbet af 1900-tallet konkurrence af en række nye kunstsilker, der udvikles og forbedres særligt i Schweiz og Tyskland fra 1890 under navne som 'rayon' og 'cupro', mens engelske og amerikanske kemikere arbejdede med viskose. Fra 1920'erne og frem blev rayon den generelle term for kunstsilke i Europa – i Danmark udspecificeredes dette af Terminologicentralen, der i 1951 bemærkede, at termen kunstsilke erstattes af rayon.⁴

Båndvæv udstyret med jacquard-mekanisme. Musée d'Art et d'Industrie, Saint-Étienne.

² Sørensen: 2000

³ Grymer-Hansen: 2021

⁴ Terminologicentralen: 1951

Den europæiske produktion af silke begyndte i Italien i renæssancen, men i løbet af de følgende århundreder overtog Frankrig stillingen som den primære producent af silke i Europa fra 1600-tallet. Silkebånd har imidlertid været benyttet i dragt i mere end tusind år, f.eks. kendes brikvævede silkebånd fra vikingegraven i Bjerringhøj ved Mammen, der er dateret til 900-tallet.⁵ Silke og silkebånd var i århundreder forbeholdt de højeste klasser i samfundet, men som følge af en stigende mekanisering og automatisering af produktionen i 1800-tallet blev silkebånd bredt tilgængelige. I Danmark var importerede silkebånd og andre silkeprodukter ved lov forbudt at benytte indtil 1799, hvor de såkaldte luksusforordninger blev ophævet. Herefter ses silkebånd at have indtaget en fremtrædende plads i en lang række egnsdragter, ikke mindst i hollænderbøndernes dragt på Amager, hvor talrige og farverige silkebånd blev en integreret del af dragten.⁶

Samlingen

Amagermuseet åbnede dørene i 1922 på initiativ fra lokale borger, der ønskede at bevare den lokale historie, og fremvise, hvad der gør Amager til noget særligt. Museet fokuserer særligt på de såkaldte hollænderbønder på Amager, efterkommerne af frisiske bønder, som Christian 2. inviterede til at bosætte sig på øen i 1521. Deres efterkommere udgjorde i flere hundrede år en distinkt gruppe med særlige privilegier, der havde deres egen præst, talte hollandsk og giftede sig inden for gruppen.⁷ De blev særligt kendt for deres dragter, når de solgte deres varer på torvet i København og mange dragttraditioner opstod med tiden.⁸ Først i løbet af 1700-tallet begyndte gruppen at åbne sig op og gifte sig med folk uden for lokalsamfundet.⁹ I over 100 år er der blevet indsamlet genstande, her i blandt silkebånd, og hele eller dele af amagerdragten.

⁵ Rimstad et al.: 2021

⁶ Grymer-Hansen: 2021

⁷ Mentz: 2020; Sørensen: 2022

⁸ Cziffery Nielsen: 2022

⁹ Brock: 2020

HM Dronning Margrethe 2. af Danmark og HKH Prinsesse Beatrix af Nederlandene ved den dobbelte jubilæumsfest på Museum Amager i 2022 med lokale iført amagerdragter delvist udlånt fra museets samling.

Museum Amagers samling af mere end 400 silkebånd indgår bl.a. i museets dragtudstilling om amagerbønderne/hollænderbønderne, i den pædagogiske samling, hvor de er en del af formidlingen til skolebørn, andre er på magasin. Silkebåndene på Museum Amager benyttes fortsat ved særlige lejligheder af de lokale, da få fortsat har hele dragter og må låne dele fra museet. I forbindelse med 400-års jubilæet i 1921, for hollænders ankomst, blev de fremmødte journalister imponerede over de egnsdragterne, som de mange lokale var klædt i. Til fællesjubilæet i 2022, for både Amagermuseets fødselsdag og 500 året for hollændernes ankomst til Amager, hvor Dronning Margrethe 2. og den tidligere Dronning Beatrix besøgte Amagermuseet, var over 50 voksne og børn i dragt.

Første del: registrering, teknisk analyse og digitalisering

Samtlige silkebånd på Museum Amager registreres, fotograferes og katalogiseres, hvorefter en teknisk analyse gennemføres. En teknisk analyse af et tekstil, i dette tilfælde et bånd, er nødvendig for at skaffe så megen viden om det som muligt. Dette gøres gennem en række trin:

- Først må man fastslå, hvilken teknik tekstilet er fremstillet i. Om det er vævet, flettet, snoet, spranget, virket, hæklet, strikket etc.
- Er det vævet, må det fastslås hvad der er trend (længdegående tråde) og hvad der er islæt (tværgående tråde) samt optælles hvor mange henholdsvis trend- og islætstråde der er på centimeteren.
- Hvilken binding er tekstilet vævet i – der er tre grundbindinger; lærred, kipper og satin. Desuden er der utallige måder mønstre kan væves ind i tekstiler. Hvis man kan fastslå, hvordan et mønster er vævet, dvs. analysere hvordan væven har været sat op for at kunne fremstille tekstilet, kan man også i de fleste tilfælde udlede hvilken form for væv, der har været benyttet. Har der fx været brugt en lændevæv, en opstadsvæv, en tobommet billedvæv, en skaftevæv med eller uden dragrustning, en trækvæv eller en jacquardvæv?

To silkebånd fra Museum Amagers samling. Det ene med moiré-arbejde og det andet med indiskinspireret medaljonudsmykning.

Hvilken vævetype, man har anvendt for at fremstille det pågældende tekstil, fortæller ganske meget om den teknologi, det pågældende samfund har haft adgang til. At kunne fastslå hvilken vævetype, der er anvendt, kan derfor være medvirkende til at kunne datere og i mange tilfælde også geografisk fastslå, hvor et tekstil kommer fra. På samme måde kan tekstilets materiale og hvilken binding, det er vævet i, være med til at belyse, hvor og hvornår tekstilet sandsynligvis er fremstillet.

Resultaterne af registrering og analyse digitaliseres og gøres tilgængelig online f.eks. gennem Europeana. Ud fra resultaterne bestemmes typer og eksempler, der skal danne baggrund for det senere arbejde med publikationer.

Anden del: historisk baggrund og komparative studier

Historisk og komparativ undersøgelse. Gennemgang af handelslister, husholdningslister og skifteforretninger på Historisk Arkiv Dragør. Politiets efterretninger giver oplysninger om tyverier af bl.a. silkebånd og giver indblik i et sort marked for tekstiler, og bidrager med en ny vinkel på, hvordan moder og tekstiler spredtes, ligesom det viser, hvordan tekstiler benyttedes f.eks. på habitbukser, lommeure og særke.

Projektets anden del vil desuden bestå af forskningsbesøg til Frankrig og Schweiz for at foretage komparative studier i samlinger på museet i Saint-Étienne og i Basels Historiske Museum, samt indgå i forskningsmiljøer i de nævnte lande. I Schweiz vil projektets deltagere blive huset hos professor Dr Corinne Mühlemann ved institut for kunsthistorie ved Berns Universitet og have mulighed for at besøge arkiver og biblioteker for at undersøge forbindelsen mellem silkebåndsproduktionen i Schweiz og Danmark.

Forskningsgruppen vil besøge museet i Saint-Étienne, der har verdens største samling af silkebånd og hvor der fortsat er fungerende silkebåndsvæve. Her udføres komparative studier og undersøgelser af den tekniske del af silkebåndsproduktionen, desuden bestemmes silkebåndstyper i samarbejde med lederen af museets tekstilsamling Sylvain Besson.

Tredje del: Katalog over silkebånd fra Museum Amager

Udarbejdelse af katalog over silkebåndene i Museum Amagers samling og historisk gennemgang, der behandler silkebåndene ud fra de tre temaer:

1. Teknologi og industri. Silkebånd som udtryk for de teknologiske og industrielle landvindinger fra slutningen af 1700-tallet og frem, særligt fremkomsten af jacquardvæven fra 1805 og dens

udbredelse i Europa i de følgende årtier, samt kemiske farver fra midten af 1800-tallet og frem. Dansk produktion af silkebånd over for den europæiske med fokus på Frankrig og Schweiz.

2. Mode og indretning. Den skiftende smag i båndene internationalt og lokalt. Silkebåndenes funktion og hvad de siger i en lokal (Amager) kontekst og i en bredere national og international kontekst.
3. Handel og vandel. Hvordan blev amagerbønderne forsynet med silkebånd? Hvordan kom de til Danmark – hvem forhandlede dem?

Organisation

Forskningsgruppe

- Projektleder Susanne Lervad (SL), ph.d. i specialiseret kommunikation og ekspert i tekstilterminologi.
- Akademisk medarbejder og projektkoordinator Morten Grymer-Hansen (MGH), cand.mag. i historie med speciale i mode og dragt i tidlig moderne tid
- Museumsinspektør Camilla Cziffery Nielsen (CCN), cand.mag. i historie, museumsinspektør med ansvar for MA's dragtsamling
- Akademisk medarbejder Ulrikka Mokdad (UM), væver og cand.mag. i kunsthistorie
- Studentermedhjælper

Referencegruppe

- Søren Mentz, ph.d., leder af Museum Amager
- Corinne Mühlmann, ph.d., professor i tekstilkunstshistorie, institut for kunsthistorie, Berns Universitet, Schweiz
- Sylvain Besson, leder af tekstilsamlingen ved Kunst- og industrimuseet i Saint-Étienne, Frankrig
- Henning Sørensen, lokalarkivar ved Historisk Arkiv Dragør
- Majken Petersen, frivillig ved MA og lokal dragteksperter

Projektet organiseres af CTR på Saxo-instituttet ved Københavns Universitet i samarbejde med Museum Amager under ledelse af Susanne Lervad, ph.d. og terminolog, samt co-director ved CTR. Forskningsgruppen og projektets referencegruppe mødes månedligt. På møderne vil fremgangen med

arbejdet på projektets forskellige dele blive præsenteret for og diskuteret med resten af gruppen. Projektkoordinator Morten Grymer-Hansen og museumsinspektør Camilla Cziffery Nielsen vil stå for at gennemgå materialet i samarbejde med den akademiske medarbejder Ulrikka Mokdad, samt koordinere forskningsgruppens arbejde. En studentermedhjælper vil bistå forskningsgruppen med arbejdet i TexLab og ad-hoc-opgaver.

Resultater og formidling

Resultaterne fra projektets første del vil blive bredt tilgængelig i en database, der kan tilgås som et digitalt katalog via museets hjemmeside, så forskere og alle med interesse i emnet fra hele verden kan tilgå en detaljeret og udførlig beskrivelse af silkebåndene fra Museum Amagers samling. Museet står for at gøre oversigten over silkebåndene offentligt tilgængelige gennem en online database.

Resultaterne fra projektet vil blive gjort tilgængelige i en fysisk publikation, som Museum Amager udgiver. Kataloget vil blive solgt i museumsbutikken og i museets webshop. Der vil også blive udarbejdet en forskningsartikel til Museum Amagers forskningsantologi i 2024 eller 2025, *Archaeological Textiles Review* (ATR) eller andet relevant fagtidsskrift på baggrund af projektet. Vi vil desuden udarbejde artikler til populærvidenskabelige og tekstilfaglige tidsskrifter, så som *TENEN* og *Rapporter fra Tekstilernes Verden*.

Plan for udførelse af projektets første del:

Måned 1: Opsætning af Dino-Lite og andet udstyr til brug for visuel analyse i Museum Amagers magasin af. Første sortering af materialet, der dokumenteres, nummereres og beskrives af CCN med studentermedhjælper. Den visuelle analyse påbegyndes af CCN, MGH og UM.

Måned 2: Udvalgte dele sendes til TexLab på CTR til yderligere gennemgang. Grupper defineres ud fra analyserne.

Måned 3: Analyserne færdiggøres og materialet sendes retur til Museum Amager. Database udarbejdes og resultaterne indføres.

Litteratur

- Brock, A. L. (2020) "Hollænderne på Amager i 1700-tallet: Et samfund i krise?": *Temp - Tidsskrift for Historie*, 10, 20, 115-138.
- Cziffery Nielsen, C. (2022) "Amagerdragten fra Friesland" i S. Mentz (red.) *Amagemuseet og den historiske forbindelse med Holland*. Museum Amager, 130-155.
- Grymer-Hansen, M. (2021): "Detaljen i dragten: Amagerbønder i silkeklæder" i S. Mentz (red.) *Amager: 500 års hollænderhistorie*. Museum Amager, 111-125.
- Mentz, S. (2020) *Portræt af et lokalsamfund: Fra amagerdragt til røvgevir*. Aarhus Universitetsforlag.
- Rimstad, C., U. Mannering, M. L. S. Jørkov og M. Kanstrup (2021): "Lost and found: Viking Age human bones and textiles from Bjerringhøj, Denmark": *Antiquity* 95, 381, juni 2021, 735-752.
- Sørensen, H. (2022): "Sporene af den hollandske kultur på Amager" i S. Mentz (red.) *Amagemuseet og den historiske forbindelse med Holland*. Museum Amager, 11-39.
- Sørensen, K. (2000): *Danske silkebånd med europæisk baggrund*. Landsforeningen Danske Folkedansere.
- Terminologicalentralen (1951) "Forslag 1: Forslag til terminologi vedrørende kunstfibre, rayon, rayonuld mm.": *Tidsskrift for Textilteknik*, 9. årgang, 229-230.